

fajon, akár a nemzeten belül, ha az egyének fejlődése a közösség érdekében minél nagyobb mértékben, azaz: teljes mértékben biztosítva van. Csakis így fejlődhetik ki az új vezetőréteg csakis így lehet új és erős középosztályt nevelni, így lehet a népet felemelni az intelligencia ragyogásába, így tisztulhat meg a nacionalizmus a ma még kisebbségellenes alkatelemeitől s így lehet méltó a nagy örökhagyókhoz: Bethlen Gábor, Zrínyi, Széchenyi István alakjaihoz, kiknek arcképeit Makkai oly meseteri módon megrajzolja. Makkai sötétnek látja a jelent, súlyosnak a magyarságra váró feladatot, de bízik benne, hogy olyan magyar műveltséget tudunk teremteni, melyben a mi nemzeti szellemünk éli és valósítja meg az egyetemes szellemiséget.

„Így lehetünk különb európaiak, mint a többi politikai Európa. Ki tudja talán mi vagyunk azok, akik a magyar nemzeti kultúránk által visszaadhatjuk az európai szó elveszében levő hitelét európai erényeket valósítván meg Európa bűnei nélkül.“¹⁾

Makkai pesszimizmusa szubjektive nagyon is érthető, az a hatalmas optimizmus viszont, mely az európai szó hitelét a magyarsággal akarja megvalósítani, súlyos feladatra utal, arra, hogy az örökhagyók szelleméhez méltón tudjunk igazán európaiak lenni.

Érdekes, hogy a magyarság világmegváltó hivatása hogyan tükröződik Vajda Péter szavaiból. Vajda a Széchenyi-Deák-Vörösmarty korszak költőprofesszora a szarvasi evangélikus templom szószékéből vasárnaponként Erkölcsi Beszédekét mond 1846-ban és ott mondja el a feltámadásról szóló beszédében:

„Nemzetem ifjai és férfiak e szép hazában, ragadjuk meg az eszmét, ragadjuk meg a fáklyát és tűzzük ki a Táttra ormára, hogy ott nappá erősödjék és mi legyünk, *akiktől az új fény kiindul.*“

Kemény Gábor.

Antikvitás és korunk. II.

Az antik „személyiség“ fogalma nemzetnevelésünkben.

„Die Antike soll nicht die Norm sein, sondern eine belebende Kraft der heutigen Kultur.“

(Zielinski)

A gimnáziumi tantárgyak között az irodalom és történelem mellett a klasszikus nyelvek képviselik — sokak előtt érthetetlen okból — a humanista oktatás főtárgyait. Az alábbiakban rá akarunk mutatni néhány elvi megfontolásra, amelyek igazolják, hogy a kialakuló ember-eszménynek és a szellemi öntudatosulásnak legősibb gyökerei valóban a klasszikus kor világnézetéhez és paideia-vágyához nyúlnak vissza. Egyben utalni akarunk az ókori kultúra gazdag gondolatörökségének néhány vonására, amelyek segítségével a humanista oktatásunkat ténylegesen beállíthatjuk egy magasabbrendű és öntudatos személyiség kialakítási folyamatába.

¹⁾ Id. m. 242.

Előre kell bocsátanunk, hogy a klasszikus irodalom pedagógiai értékének vizsgálata során a nevelés szót tágabb és épen ezért talán eredetibb értelmezésében fogjuk tekinteni. A nevelés u. i. jelenti nemcsak a tételes szabályrendeleteknek, utasításoknak, tanterveknek összességét és didaktikai eljárással való életrekeltését, vagyis a gyakorlati (hivatásszerű) gyermekvezetést, hanem jelenti mindazt az alakító hatású, emelő, finomító szellemformálást és egyéniségképzést, amely mint nevelő erő nagy gondolkozók eszmevilágából a közösségbe átsugárzik. Homeros, Sokrates, Platon, Aristoteles és Sophokles tehát abban az értelemben nemzetnevelők, ahogyan a magyarság legnagyobb nemzetnevelőinek tartjuk Zrinyit, Pázmányt, Vörösmartyt, Arany Jánost, Széchenyt vagy Prohászkt.

* * *

Embert nevelni csak emberi (humanus) tárgyakkal lehet. Mivel pedig az antikvitas irodalma és bölcséleti vizsgálódása volt az, amely először kísérte meg az emberibb életnézés és tisztultabb emberkép vázolását, minden pedagógiának, amely a történeti fejlődés instruktív hatásáról nem akar lemondani, kétségtelenül az ókori alapvetésből kell kiindulnia. Senki sem vetheti azonban ezért joggal a szemünkre, hogy a klasszikus oktatás a növendékek figyelmét a mai élet sürgető kérdéseitől elvonja és valami álmatag ókonzervativizmusra vagy elvont, időszertlen ábrándozásra vezeti. A mi tekintetünk u. i. az embertudat első derengésének elemzésekor is előre irányul. Hiszen épen a történeti *mult*nak és a szellemi öntudatosulás folyamatának vizsgálata képesíti tekintetünket a *jelen* fejlődésének és a *jövő* igényeinek helyes felismerésére. Ha tölgy a gyökereit mélyen a földbe is ereszti, amelyben nő, — Zielinski szemléletes hasonlata szerint — nem azért teszi ezt, mintha vissza akarna fejlődni a földbe, hanem, mert ő ebből a talajból meríti életerejét, amelynek segítségével emelkedhet az ég felé, hogy így följeterébélyesedjen minden bokornak és fűszálnak, amely a maga tápláló nedveit csak a talaj felszínéből szívja. (Die Ant. u. Wir. 66.)

A humanizmus értékeszméjének életalakító sőt történelemformáló erejére Heder, majd Humboldt hívta fel az ujkori irodalom és nevelés figyelmét. Herder szerint a nevelésnek és ezen keresztül az egész emberi fejlődésnek célja a humánumeszménynek megvalósulása: „Der Geist, den wir aus Schriften der Alten ziehen sollen: gesunder Verstand, und ein gesundes Herz, die wahre Philosophie und Richtung des Lebens, *bona mens* und Humanität ist.“ (Briefen zur Beförderung der Humanität. 93 1. V.ö. Humboldt. W, Über das Studium des Altertums 33-42 lk.; ezenkívül Das XIX. Jahrhundert. II. 4. 1.)

Mármost, hogy nevelői eljárásunk a helyesen értelmezett — és nem szélsőséges világnézeti célzatossággal megmásított, vagy valamely politikai irányzat számára kisajátított, — humánumeszmény terjedését szolgálhassa, bele kell merülnünk az antikvitas nagy gondolkozóinak elmélődéseibe és meg kell vizsgálnunk náluk a személyiség öntudatára ébredő embernek lélekrajzát. (Az antik világkép és embereszmény kialakításában a görög és római génusz más-más szerepet vitt. Az

eszmék termelése, teoretikus tisztázása és elvi rendszerezése kétségtelenül a görögség érdeme. A római karakternek viszont inkább a különböző rendszerek alkalmazható elemeinek kiválogatása és szerves összeillesztése felelt meg. Ebből érthető tehát, hogy az elméleti kibontakozás oknyomozó kutatójának a görögség tud többet mondani. A római irodalomban megtestesülő humánugondolatra a *Szellem és Élet* 1940. 3. évf. 101—117. lapjain mutattunk rá.)

A görög filozófia a természeti létezés kérdéseinek felderítése után az ember felé fordította figyelmét Sokrates, Platon és Aristoteles etikai emberszemlélése nyomán mutathatunk rá növendékeink előtt, hogyan domborodik ki a görögség előtt az erkölcsi élet élménye. Sokrates volt az, aki kortársai figyelmét a saját belső világuk egyedüli fontosságára irányította. A mitológiának elvont képzelmek az istenség és az ember viszonyáról elégtelennek bizonyulván az ember igazi céljának meghatározására, Sokrates tett határozott lépést az erkölcsi feladat konkretizálására. Ő töltötte meg igazi tartalommal a delphii jósa homlokzatfelhívását: Ismerd meg magad! Egész tanítói működésével arra a belátásra igyekezett kortársait elvezetni, hogy minden szellem-erkölcsi emelkedésének kezdete az önismerés, mely a küzdő ember előtt feltárja a célt és a felé vezető eszközöket. Ennek helyes értelmezését tekintette Sokrates életfeladatának.

Platon gondolkörének iskolai elemzése során kiemelhetjük az etikai feladatokat hordozó *lélekről* és *észről* szóló tanítását. Az ő mélyértelmű, misztikus bölcséleti megállapításai szerint a lélek nem más, mint összhangzat. Ez a harmónia azonban nem a testtől ered, tehát nem is fog osztozni annak mulandó sorsában. (Phaidros.) Az ész feltétlen érvényét és irányító hivatottságát a Politeia-ban szemlélteti. Az ész uralma alatt virágzik az embereszmény legszebb formája: az önuralom, mértéktartás, kegyelet, megfontoltság és harmónia vonásaiból kialakult *személyiség*. Ennek legmagasabbrendű megnyilvánulása pedig az *ideáknak*, mint legfőbb Jónak szolgálatába szegődő bölcs ember, akinek érzetvilága és egész cselekvésmódja az igazságosság csillaga felé tájékozódik. Az elvhűség és kényelmes jólét szembeállítását találjuk az Apológiában. A szürke kisszerűséggel és eszménytelen nyárspolgári lapossággal szembeszegezi Platon az ideák áldozatos szolgálatát. Eszerint nem az élet a legértékesebb, hanem az erényességre és igazságosságra való törekvés. A megszemélyesített Törvények ajkára adott drámai eleveenségű szózatban tárja fel Platon Mesterének életelvét: az erkölcsi szempontoknak azt a lelkiismeretben kötelező erejét, amely az egyént elvi meggyőződésében hátrálni nem engedi. Az életnézésnek ez az emelkedettsége készíti az embert arra, hogy életét egy magasabbrendű zsinórmértékhez szabja. Platon erkölcsi világszemlélésének sarkpontja tehát az igazságban testet öltő legfőbb Jónak ideája. „... ebben a legmélyebb bölcséleti belátásban és egyben egész lelkét átható élményben telt be Platon lelke.” (Brandenstein B. Platon. 1941. 176. 1.) Feléje hajtja az embert a tökéletesülésnek veleszületett vágya.

Platon egész gondolatvilága mélyen bele van ágyazva az erkölcstan tételeibe, s így kapcsolódik a reá vonatkozó vizsgálódásunk a hu-

manista oktatás jellemlelektani követelményeivel. Platon gondolatrendszerének tehát az a legfőbb tanulsága minden pedagógiai törekvés számára, hogy meggyőződése szerint az eszmék formálják a valóságot. Eszerint az ember, ha ismeri a jót, nem is tehet másképen, vagyis a Jó-nak felismerése már biztosítja annak megvalósítási készségét is. Így tehát a Jó ideájának értelmi szemlélése a felismert eszmény megvalósítására ösztönöz bennünket. Nála forr u. i. össze az *étosz* és *logosz* fogalma széles lehetőségeket tárva fel minden emberképző és jellemfejlesztő célzatú nevelés számára. A *logosz*-nak u. i. nemcsak ismeretelméleti jelentése van, hanem épen a platoni szóhasználat alapján benne értendő a rend és mértékszabó értelem egész tevékenysége, vagyis az ismeret és valóság tevékeny szintézise. A két fogalom így végső fokon azonos az észszerű állásfoglaláson alapuló cselekvésmód nemes öntudatával.

Aristoteles művei közül jelenleg csak a *Politika* szerepel tantervünkben. (Az államközösség életéről és belső feltételeiről hirdetett tanítását tehát Homeroséval együtt majd az ókori közéletet tárgyzó dolgozatunkban fogjuk vizsgálni.) Itt csupán utalunk arra, hogy az irodalom és görög történelem tanítása során feltétlenül módot kell találnunk arra, hogy felhívjuk a növendékek figyelmét *Aristoteles* fogalomtiszta és alapterakó működésére az etikai fogalmak és az erkölcsi élet elvi követelményeit illetően. Ő volt az, aki az erényesség lényegét az értelmes természetünknek megfelelő cselekvésmódban jelölte meg. *Aristoteles* ismerte fel továbbá a szándéknak, a tudatosságnak fontosságát az erkölcsi természetű tettek beszámíthatósága tekintetében. A görög embereszmény legmagasabbrendű modelljét a *megalopszichosz* (fenkölt lelki ember) alakjában vázolta elénk. Itt kétségtelenül felismerhetők világsemléletének és embereszméjének transzcendens jegyei.

Végül pedig igen tanulságos rámutatni arra a tényre, hogy épen a görög bölcselők legnagyobbjai emelkedett tisztaságban igyekeztek a *boldogság* fogalmát elválasztani az anyagi-érzéki velejáróktól és az öncélú szellemnek kialakulásában: az ideák megközelítésében jelölték meg az ember boldogító hivatását.

A görög embereszmény megrajzolásához sok maradandó vonással járult hozzá a lírikus költészet is. *Theognis* nevelő célzatú versei, *Solon* költészete a tiszta emberi önérzésből fakadó jellemvonásokat akarják kortársaik lelkébe belevetíteni. Viszont *Hesiodos* tanítókölteményében hangsúlyozza, hogy a munka nemhogy nem szűgyen, hanem tisztas hivatottság. Hiszen az istenek csak az ember erőfeszítő fáradozását jutalmazták az anyagi bőség és megelégedettség áldásaival. Nagyon fontos ez a megállapítás azért, mert az ókor általában lekicsinyelte a munkát és a rabszolgák robotjának tekintette.

Széleskörű esztétikai és etikai megbeszélésekre ad alkalmat a görög *drámaköltészet* tárgyalása. A görögség két legnagyobbszabású irodalmi műfaj-alkotása az eposz és a tragédia szoros kapcsolatban jelentkezett a népi élet két fejlődési fokával: a trójai és a perzsa háborúval. Az előbbi a maga mítikus ködbe vesző idealizálásával megteremtette a görög embernek félistenbe nőő alakját, az *aischylosi* tragédia viszont már a közelebbi történelem talajába is próbálja gyökérzetét beleeresz-

teni. Még nem vált el a dráma a mítikus emberszemlélés idealizáló jellegétől, de már nem megnyugtató befejezésű s a népi becsvágyó öntudatot legyezgető meséket mond, hanem a végzet csapásai alatt megroppanó emberi életsorsot ábrázolja. Az ő kora a történeti erőfeszítések mozgalmas és összeütközésekkel teljes korszaka volt. Az egyén és társadalom az élet-halál harcnak tragikus küzdelmét vívta. A történeti létnek ez a kihívása nemcsak a hősi erényeket keltette életre, hanem az irodalomra is rányomta bélyegét. A küzdelemben edződött görög lelkület a vallásos szertartással egybekötött színlelőadásokban is szívesen nézte harcainak stilizált irodalmi vetületét. Megnyugvással látta benne azoknak erkölcsi igazolását, és így a tragédia — amellet, hogy a kor-szellem kifejezője lett — fontos tényezővé vált a nemzetnevelés tekintetében is.

Sophokles alkotásai a tragikus életérzés új árnyalatait képviselik. Hatásosan mutathatunk rá tehát az osztály előtt, hogy nála jelenik meg az a szubjektív elem, amely a küzdő embert önmaga felé fordítja. *Sophokles* alakjaiban ölt testet az attikai szellem, mint tudatos felelősség-érzet, mint az emberi önismeret megszemélyesülése. Mindennek kísérője pedig a végesség tragikumára való rádöbbenés. Ő elsősorban a gyarló ember alakjának művészi ábrázolásában tűnik ki. A mítikus hagyományokon nyugvó gondolatokat beállítja az erkölcsi és nevelői feladatok sugártörésébe. Az ő embereszménye a nemesség, mérséklet, istenfélelem, megfontoltság, elhűség és becsületérzés vonásaiban bontakozik ki. Az elizált egyéniségnek fő ismervét az emberi alázatos önismeret követelményében látja: ne tévessze a halandó sohase szem elől véges emberi képességeit és az istenséggel szemben való feltétlen alárendeltségi viszonyát. Hiszen minden emberi bukás és tragikum ennek a függőségi kötelezettségnek megtagadásából ered, és a tisztulásnak, az engesztelésnek útja a hódoló megalázkodás az isteni rendeléssel szemben. Ezt szemlélteti a költő az agg *Oidipus* sorsában. A tragédiák tehát a görögség szemében — ha bennük háttérbe is szorult a bizalom a borzalommal szemben, — mégis annak a világrendnek voltak képviselői és igazolói, melyben az emberi lét végső egyensúlyra sőt megnyugvásra talált. Hiszen *Sophokles*nek választékos szépségű kardalai dallamuk ritmusával és alapeszméiknek tisztult elvszerűségével — a fogékony hallgatóra a mai szertartások praefatio-inak meleg és felemelő hatását teheték.

A költői és bölceleti művek tárgyalásakor eredményes és elmeindító hatású lehet rámutatni néhány fogalomra, amelyeket a görög génusz vetett fel, s amelyek még ma is az őáltaluk telített tartalommal élnek a művelődéstörténelemben. Ilyenek pl. a *logosz*-idea, a harmónia-szimmetria, a *dikaio-szűne-eunomia* fogalmai. A diákok látókörének megfelelő tartalmi elemzésük fogja feltárni előttük azt a tényt, hogy a görögség ezekben ismerte fel és foglalta össze az emberi szellemnek szinte valamennyi metafizikai képességét: Gondolat, eszményiség, a forma uralma a merő anyag felett, a mértékességnek és igazságosságnak érvényesülése az élet minden területén.

Igy fogják megérteni annak a megállapításnak igazságát, hogy az ókori embereszmény, melynek egész tartalma a platonai *paideia* szeglet-

kövén nyugszik, legmagasabb értékeink szeretetében áll. (Pauler Á. Az etikai megismerés természete. 1907. 1671.) A kereszténység mellett Európa szellemiségének egyik legjellegzetesebb alapgyökere a klasszikus kultúra, nemcsak gondolatvilágának törölmetszett eredetisége miatt, hanem a világszemlélésnek és értékelésnek ideális Egészben való kiteljesülése miatt is. Ezért kap helyet ez a művelődési eszmény a magyar nemzet-nevelésben. Az örökkévaló értékek ihletéséből született gondolatok ugyanis sohasem öregszenek.

Vísy József.

Az élettechnika és az iskola.

Hányszor hallottuk már azt a vádat, hogy az iskola, de főképp a gimnázium, nem nevel az életre, mert egyrészt sok fölösleges dolgot tanít, másrészt osztályzatai gyakran nincsenek egyenes arányban az érvényesüléssel.¹ Az életre való neveléssel kapcsolatban két eredményt vár a felnőttek közvéleménye az iskolától: 1. Közvetlenül hasznosítható ismereteket és 2. az egyéni képességek olyan kiművelését, hogy az életküzdelemre a siker reményében indulhasson a végzett növendék. Mivel a nevelő iskola a hasznos ismereteket is a lélek kiművelésének szolgálatába állítja, csak azt kell megvizsgálnunk, hogy ez a nevelő munka valóban adós marad-e az életre elvárt útravalóval. Igaz, hogy a békés vagy háborús kor adottságai és az örökölt egyéni tulajdonságok szinte eleve meghatározzák az ember sorát, mégis meggyőződéssel valom, hogy az élet harcainak szerencsés megvívása szempontjából nagyon sokat köszönhet az ifjúság az iskolai éveknél.

Ma élettechnikának² hívjuk azt a módot, ahogyan valaki él, ahogyan saját sorsát irányítja, divatos kifejezéssel: „adminisztrálja magát.” Általánosságban az emberek között való forgolódást jelenti az élettechnika, amely részben az életössztönbe kapaszkodik, velünk születik, részben pedig — mivel technika — elsajátítható, tökéletesíthető. Magától értetődik, hogy az élettechnika fejlesztésével kapcsolatban kettős feladat vár az iskolára: elő kell segítenie az egyén erőinek gyarapodását és egyengetnie kell a közösségbe való beilleszkedésének útját. Ha pedig ezt a támogatást megadja, akkor szerepet vállalt az életre-nevelésben és hozzájárult ahhoz, amire arasznyi létünk korlátai között a helyes élettechnika törekedhet, az egyén boldogulásához.

Mire vágyik mármost a boldogulni akaró ember, azaz mi a helyes élettechnika célja?

¹ Belekerült ez a szemrehányás egy nevelő tollából megjelent nagysikerű könyvre is: „az iskolai nevelésnek is nagy bűne, hogy messze esik az élettől.” Perlaky Lajos: A ma életművészete. III. kiadás, 180. lap.

² Az élettechnika fogalmát szüknek találom Weszely Ödön meghatározásában (A korszerű nevelés alapelvei, 464. l.), amely csak az érvényesülés rugójának tekinti. Nézetem szerint mindenben lakik bizonyos élettechnika, csak az egyiké helyes és eredményes, a másiké elhibázott és kisiklást okoz. Ha csupán a társadalomban való helytállás feltételét jelentené, amint Drózdly Gyula is tanítja (Élettechnika a nevelés. Néptanítók lapja. 1942. 153. l.), akkor lennének emberek élettechnika nélkül. Ilyenek pedig nem lehetnek, mert mindnyájan boldogulni akarunk valami módon, de sokan nem látják jól a célt, vagy rosszul válogatják meg az eszközöket.